

Spis treści

Robert Pruszczyński, <i>Lektury inności, lekcje inności</i>	7
---	---

Część I: Teatr płci

David Glover, Cora Kaplan, <i>Płeć kulturowa a nauka o płci</i>	13
Judith Butler, <i>Akty performatywne a konstrukcja płci kulturowej</i>	25
Judith Butler, <i>Zapis na ciełe, performatywna wywrotowość</i>	36
Tomasz Jarymowicz, <i>Queer theory – bardzo krótki wstęp</i>	47
Lena Magnone, <i>Rewolucja psychotyków, czyli: Co zostało z Lacana w Queer Theory?</i>	53
Inga Iwasiów, <i>Gatunki i konfesje w badaniach „gender”</i>	71
Bożena Chołuj, <i>Różnica między women’s studies i gender studies</i>	85
Schamma Schahadat, <i>Szalone kobiety, nerwowi mężczyźni: histeria i gender na przełomie wieków</i>	92
German Ritz, <i>Młoda Polska a transgresja płciowa</i>	109
Barbara Johnson, <i>Różnica krytyczna</i>	127
Agata Araszkiwicz, <i>Poza zakazem kazirodztwa</i>	136

Część II: Homotekstualność

Tomek Kitliński, Paweł Leszkowicz, <i>Homotekstualność: Homoseksualność i twórczość</i>	145
Robert Ferro, <i>Literatura gejowska dzisiaj</i>	160
Edmund White, <i>Cóż z tego, że robi się to teraz... z Edmundem White'em rozmawia Agnieszka Taborska</i>	170
Tomasz Basiuk, <i>Casus Wilde’a: homoseksualizm i tożsamość odmieńca od końca XIX wieku</i>	178
German Ritz, <i>Literatura w labiryncie pożądania. Homoseksualizm a literatura polska</i>	193
Krzysztof Tomasik, <i>Szuflada z podwójnym dnem</i>	201
Urszula Śmietana, <i>Lektury inności</i>	214
Inga Iwasiów, <i>Obcość kultury, znajoma bliskość innych. Wątki lesbijskie we współczesnej literaturze polskiej</i>	225
Robert Cieślak, <i>Pragnienie Innego. Język pożądania w poezji polskiej (prolegomena)</i>	237
Przemysław Pilarski, <i>Za-gay-enie</i>	252
Robert Pruszczyński, <i>Kicz i kamp. Notatki z rozważań o terminologii</i>	263
Indeks nazwisk	272

Lektury inności, lekcje inności

Znieważa się siebie wzajemnie, pluje sobie w twarz, by po chwili paść u stóp wroga, obejmować jego kolana.

(René Girard, *Prawda powieściowa i kłamstwo romantyczne*)

Kategoria „innego”, „inności” na dobre zadomowiła się we współczesnej humanistyce. Definiowanie rzeczywistości dzięki opozycjom swój – obcy zaowocowało zwrotem ku temu drugiemu, przejściem nacechowanym fascynacją oraz podnieceniem. Inność, zgodnie ze swoją specyfiką, stawia opór usidlającym ją definicjom. Poszczególne części jej imperium spotykają się, wzajem oświetlają, zaprzeczają sobie, łączą, jednak daleko im do stworzenia całości. Jak bowiem znaleźć wspólny mianownik dla inności ujętej przez Jacquesa Derridę, Lévinasowskiego fundamentu współczesnej etyki, wyznacznika socjologiczno-filozoficznego modelu postmodernizmu Zygmunta Baumana, a także niezbędnego hasła słownika współczesnej kultury?

Dyskusjom na temat Innego powinny przyświecać teorie Jacquesa Lacana, trafnie ujmującego specyfikę zagadnienia. Jest ono językiem, znaczeniami przeświecającymi przez to, co oficjalne oraz zrozumiałe. Równocześnie przybiera postać prawa, biorącego człowieka w posiadanie dzięki wytwarzaniu różnorodnych pragnień.

Koncepcje francuskiego psychoanalityka budują skomplikowaną siatkę zależności pomiędzy mową (wypowiedzianą i niewypowiedzianą), którą wyraźniej obrysowały publikacje Michela Foucaulta. Podejrzliwość wobec języka-prawa, wzbogacona o entuzjastyczną lekturą różnorodnych tekstów kultury, zaowocowała zainteresowaniem kulturowymi aberracjami. Celowo nie używam sformułowania „Inność” pisanego wielką literą, odwołującą się do maksymalistycznego sposobu myślenia Lacana, aby podkreślić wielość zjawisk. Foucault pokazał, że obok oficjalnego stylu wypowiedzi władzy istnieją (pod)szepty pochodzące z odrębnych źródeł, głosy niebezpieczne, posiadające wywrotową moc obalania uświęconych porządków. Dlaczego warto ich słuchać? Ponieważ świat ulega zmianom przez ewolucyjne skoki, radykalne cięcia, których źródło tkwi w enklawach inności.

Dwudziestowieczne metamorfozy znajdują odbicie w przeobrażeniach obyczajowości. Możemy zaprzeczać, że emancypacja pewnych zjawisk zmieniła modernistyczno-postmodernistyczną rzeczywistość, lecz samo mówienie o nich ma niezwykłą

siłę transformacyjną. Inność wymaga odczytania, cierpliwości, ciekawości. Jej rozproszony ślad unikają tworzenia zwartych interpretacji, zapętłając się w barwne konstelacje. Obcość przyciąga z dwóch powodów: po pierwsze kusi egzotyką, po drugie – pozwala dociekliwym obejrzeć uporządkowaną codzienność z odmiennej perspektywy. Ich kapryśność oraz mnogość doskonale oddaje forma antologii tekstów.

Lektury inności dalekie są od budowania ścisłych koncepcji teoretycznych tytułowego zjawiska, jakie oferują publikacje Bernharda Waldenfelsa (*Topografia obcego. Studia z fenomenologii obcego*) czy Mieczysława Dąbrowskiego (*Swój/obcy/inny. Z problemów interferencji i komunikacji międzykulturowej*). Antologia dostarcza różnorodnych tekstów, najczęściej samodefiniujących się jako analizy kulturowych odmienności. Skupione zostały jednak wokół centralnej tematyki: przeobrażeń postrzegania seksualności od późnego modernizmu.

Dwudziestowieczna myśl odważnie sięgnęła po płciowość, dotąd traktowaną jako „oczywistą” właściwość człowieka i z chirurgiczną precyzją rozpracowuje jej mechanizmy. Pierwsza część niniejszej antologii *Teatr płci* prezentuje wybrane teksty pokazujące przepaść pomiędzy płcią kulturową (*gender*) i biologiczną (*sex*), a zarazem wskazuje na silną więź łączącą obie kategorie. Danny Glover i Cora Kaplan zarysowują historyczną perspektywę wspomnianych zmian, zaś teksty Judith Butler podejmują tematykę performatywności płci. Wykorzystując teorie feministyczne, poststrukturalistyczne, fenomenologiczne, konstruuje niełatwą wizję współczesnej seksualności. Świat pozbawiony różnicy nie wytwarza płciowych kameleonów, zyskujących społeczną aprobatę, lecz sferę wolności oraz potencjalności. Judith Butler łączy płynne postrzeganie z kategorią performatywności, a budując własną teorię sięga nie tylko do krytyki feministycznej czy poststrukturalizmu, lecz i fenomenologii. Nienormatywność „nowej” płciowości pogłębiają rozważania dotyczące teorii queer, której podstawy wyklada Tomasz Jarymowicz. Lena Magnone pokazuje związek dyskursu z teoriami Lacana, jednego z „ojców chrzestnych” ponowoczesnego myślenia.

Kulturowe rozpoznania na grunt literaturoznawczy przekładają teksty Ingi Iwasiów, Bożeny Chołuj i Schammy Schahadat. Badaczki pokazują różnorodne spojrzenia na akademickie badania płciowości (*gender studies*), przywołując jego podstawowe problemy, m.in. powinowactwo z dziewiętnastowieczną histerią, genologiczne „umocowanie” w tradycyjnej nauce o literaturze, dynamikę wewnętrznego rozwoju nowej szkoły. German Ritz i Barbara Johnson wychodzą poza te rozważania, aby poszukać dla „innościowej” wrażliwości odpowiedniego modelu odbioru lektury. Amerykańska dekonstrukcjonistka polemizuje z analizą tekstu proponowaną przez Rolanda Barthesa, zaś szwajcarski slawista wskazuje na *gender* jako główną kategorię modyfikującą późnomodernistyczny dyskurs.

Pierwszą część antologii zamyka tekst Agaty Araszkiwicz, który jest namysłem nad jednym z ostatnich tabu współczesnego świata – kazirodztwem. Badaczka przywołuje analizy Luce Irigaray, sięgającej do strukturalistycznych badań Claude’a Levi-Straussa. Nałożone na siebie interpretacje pozwalają ujrzeć opisywane zjawisko jako kolejny element patriarchalnego porządku.

Druga część *Lektur inności – Homotekstualność* poświęcona została już konkretnemu zagadnieniu. Czytanie tekstu poprzez zawarty w nim potencjał homoseksualności nadal budzi spore emocje, ponieważ jakiegokolwiek pokrewieństwo literaturoznawstwa z seksualnością uchodzi za „wybryk”. Na przykładzie opornego akceptowania różnorodnie pojmowanej „kobiecości”, widać lęk uniwersalizujących szkół interpretacji przed utratą monopolu. Literatura wymaga nowych aktualizujących komentarzy, a dróg do nich musi być wiele. Odczytania pod kątem płci, orientacji seksualnej, cielesności, koloru skóry, przynależności rasowej stanowią kolejne propozycje, elementy intelektualnej układanki, a nie ostateczne propozycje rozszyfrowywania tekstów. Tomek Kitliński i Paweł Leszkowicz w pracy *Homotekstualność: Homoseksualność i twórczość* pytają o możliwości splotu wrażliwości przeciwnej do heteroseksualnej ze sztuką. Czy należy dzieła odczytywać podejrzliwie, szukając w nich innościowych tropów? Może warto uznać za tekst kultury również biografię autora, a na podstawie archeologii jego tożsamości czytać dzieła? Część tekstów z drugiej części antologii rozważa samo istnienie historii literatury homoseksualnej, będącej ukrytym – choć wyraźnym – nurtem pisarstwa. Robert Ferro i Edmund White podsumowują dotychczasowy stan badań nad zagadnieniem gejostwa oraz twórczości literackiej, pytając równocześnie o aktualność taksonomii, chronologii. Budują teoretyczną bazę do rozważań na temat homotekstualności. Tomasz Basiuk, dzięki analizie przypadku Oscara Wilde’a, wskazuje na koniec dziewiętnastego wieku jako moment otwarcia dyskusji na temat normatywnych oraz nienormatywnych zachowań seksualnych.

Wartą gorącego polecenia część *Homotekstualności* wypełniają publikacje poświęcone polskim kontekstom. German Ritz dokonuje pionierskich rozpoznań języka klasycznych pisarzy dojrzałego modernizmu, swoje interpretacje budując dzięki powiązaniu wybranych kwestii ich stylu, filozofii, śladów autobiograficznych faktów. Tropem sławisty podąża Krzysztof Tomasik, wzbogacając alternatywny kanon (Jarosław Iwaszkiewicz, Tadeusz Breza, Wilhelm Mach) o homotekstualne odczytania dzienników Zygmunta Mycielskiego, Jana Lechonia, Jerzego Andrzejewskiego, Marii Dąbrowskiej czy Anny Iwaszkiewiczowej. Poszukiwanie, połączone z analizą prozatorskich realizacji homoseksualnej, szczególnie lesbijskiej, wrażliwości prezentują Urszula Śmietana i Inga Iwasiów. Pierwsza badaczka opisuje mitotwórczy pierwiastek homoseksualnej literatury, a także wskazuje na językowe kody miłości pomiędzy ludźmi tej samej płci. Inga Iwasiów wskazuje na wątki lesbijskie we współczesnej literaturze, znacznie rozszerzając definicję oraz zakres klasycznych kobiecych studiów. Najnowsza poezja (od Czechowicza, Lechonia, Iwaszkiewicza przez Białoszewskiego do Karpowicza) stanowi pole badawcze Roberta Cieślaka, wykorzystującego lacanowską teorię Innego, zaś *Za-gay-enie* Przemysława Piłarskiego odkrywa dla literatury homoerotyczny wymiar poezji Eugeniusza Tkaczyszyn-Dyckiego.

Mój tekst dotyczący kiczu i kampu wskazuje na tytułowe zjawiska jako elementy homotekstualnego stylu, naznaczonego nie tyle tradycyjnie rozumianą tandetnością, co posługującego się strategiami subwersywnymi.

Antologia *Lektury inności* stanowi jedynie próbę pokazania, czym są współczesne inności. Zdajemy sobie sprawę, że zagadnienie wymagałoby wielotomowego wydawnictwa: osobną część stanowią przecież same definicje innego i inności, pasjonująco rysowałyby się perspektywa zrekonstruowania historii „innej literatury”, a także jej filozoficznego (ze szczególnym naciskiem na estetykę) kontekstu. Wyzwanie dla badaczy współczesnej kultury stanowi również problem odbioru nowych zagadnień, modeli odczytania lektur inności. Ta publikacja stanowi subiektywny i autorski wybór prac, które tytułowe zagadnienia oglądają z różnych stron. Konwencja kompilacji pozwoliła na zamieszczenie obok autorów – autorytetów w dziedzinie nowatorskich odczytań, tekstów młodych badaczy oraz badaczek. Takie zestawienie rysuje fascynującą perspektywę spotkania autentycznej pasji intelektualnej ludzi różnych pokoleń, narodowości, metodologii.

Ze swojej strony chciałbym podziękować panu profesorowi Mieczysławowi Dąbrowskiemu za zaproszenie do współredagowania tej książki.

Robert Pruszczyński

Postscriptum

Szczególnie wdzięczni jesteśmy wszystkim autorom, tłumaczom oraz wydawcom, którzy zgodzili się na nieodpłatne wykorzystanie ich prac. W tym miejscu pragniemy złożyć im gorące i serdeczne podziękowania; bez ich dobrej woli i zrozumienia dla naszej idei ta antologia nie mogłaby powstać.

M. Dąbrowski i R. Pruszczyński